

بررسی نقش مراکز مذهبی در افزایش سرزندگی شهرهای معاصر؛ مطالعه موردی: محدوده امامزاده صالح تجریش، تهران

شهرام ستاری فرد* - مربی دانشکده معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال، خلخال، ایران.

چکیده

شهر مظهر زندگی و منبع نمادین اعتقادات، خاطرات و تعلقات است. شهر تجلی گاه حیات اجتماعی افراد است. حضور افراد، تعاملات افراد، زندگی افراد در شهر آن را سرزنده و پویا می سازد. شهر نمایانگر ارزش ها و هنجارهای ساکنین است. امروزه شهرهای موفق شهرهایی هستند که متناسب با ارزش ها، هنجارها و خواست های ساکنینش توسعه یافته و فضاهایی خلاق، پویا و سرزنده را برای حضور آنان فراهم می آورند. از اینرو فضاهای عمومی شهر از مهمترین اجزای شهر محسوب می شوند. شهرهای ایرانی از دیرباز در پیدایش و توسعه خود رنگ و بوی ارزش های دینی و معنوی ساکنان آن را به همراه داشته اند. جانمایی و طراحی مساجد، امامزاده ها، بقاع متبرکه در شهرهای ایرانی موید این موضوع است. جایی که فرد با درون خویش، با معنویت همراه شده و به مبنا پیدایش خود می پیوندد. از این رو اماکن مذهبی را می توان دسته ای از فضاهای عمومی به شمار آورد که نه تنها فرد را به مبنا پیدایش خویش پیوند داده بلکه با ایجاد امکان تعاملات اجتماعی و پذیرفتن نقش فرهنگی- اجتماعی نقش مهمی در تقویت وجهه فرهنگی و اجتماعی شهرها ایفا نموده و زمینه ایجاد سرزندگی و پویایی شهری را فراهم می آورد. مقاله حاضر سعی بر آن دارد تا ضمن یافتن مولفه های سرزندگی در شهرهای معاصر به ارائه راهکارهایی جهت بهره مندی از پتانسیل های اماکن و سرمایه های مذهبی جهت ارتقاء سرزندگی شهری بپردازد. لذا با استفاده از روش پژوهش توصیفی و همچنین بهره مندی از تکنیک های دلفی و روش تحلیل سلسله مراتبی، به رتبه بندی و ارزش گذاری مولفه ها و سنجش های واجد ارزش در خلق و ارتقا سرزندگی محله ای پرداخته شده است. یافته های پژوهش موید این مطلب است از میان چهار مولفه اصلی تعریف شده و اثرگذار بر میزان سرزندگی محدوده بترتیب مولفه عملکردی، معناساختی، اجتماعی- فرهنگی و در نهایت شاخص فرمی بیشترین تاثیر را بر روی سرزندگی را دارند. به گونه ای که اماکن مذهبی از طریق همگونی با فعالیت های وابسته و تنوع فعالیتی فضا، پیوند با ارزش های معنوی افراد جامعه، ایجاد کانون های اجتماعی و با توجه به معماری ایرانی اسلامی بارزشی که در خود دارند، پویایی و سرزندگی فضا را در شهرها رقم می زنند.

واژگان کلیدی: سرزندگی شهری، اماکن مذهبی، سرمایه مذهبی، شهر معاصر، امامزاده صالح تجریش.

Examine the role of religious institutions in increasing vibrancy in the contemporary case study of Holy righteous Rehabilitation, Tehran

Abstract

Embodies the symbolic source of life and beliefs, memories and belonging; the city is a manifestation of social life. The presence of interactions of people lives in the lively and dynamic. City residents represent the values and norms. Today, cities are successful cities that fit the values, norms and aspirations of the inhabitants developed and creative spaces, vibrant to provide for their presence. Thus, the city's public spaces are important components of the city. Iran has long been in the emergence and development smacks of religious and spiritual values have accompanied its residents. Layout and design of the mosque, shrine, holy shrines in Iran confirmed the issue; Where the person with his inner, coupled with spirituality and the basis of their appearance bond. The religious sites can be considered a set of public spaces which are not based solely on their appearance, but also linked to the possibility of social interaction and acceptance of socio-cultural role played an important role in strengthening image, cultural and social cities have. This paper tries to find the components of the vitality of contemporary cities to provide guidelines for the benefit of potential places of religious capital to improve the city's vitality. Therefore, using descriptive and also take advantage of Delphi Technique and Analytic Hierarchy Process, ratings and valuation criteria and the measures of value creation and enhancement of community vitality has been paid. The findings confirmed that the four main components defined and affecting the vitality of functional components, respectively, semantic, cultural and eventually form the greatest impact on the vitality of their index. So that religious sites comply with related activities and diversification through space, associated with the spiritual values of society, create communities and given that their valuable Persian Islamic architecture, dynamics and vitality of space in cities their figure.

Keywords: urban vitality, places of worship, religious capital, modern city, Saleh Shrine Rehabilitation.

امروزه با افزایش حضور ماشین و حرکت شهرها به سمت هوشمند شدن، رفته رفته حضور پررنگ مردم در شهرها به منظور تعاملات اجتماعی کاهش یافته و بدنبال آن کیفیت سرزندگی عرصه های عمومی در شهرها تنزل یافته است؛ بنابراین دیگر افراد مانند گذشته بصورت داوطلبانه در فضاهای شهری حضور نمی یابند و این امر منجر به کاهش سرزندگی و پویایی شده است. باید توجه داشت در صورت تداوم این امر، شهرها با کاهش روابط اجتماعی در عرصه های عمومی مواجهه خواهند شد و رنگ و بوی قدیمی خود را از دست خواهند داشت. لذا داشتن برنامه ریزی خردمندانه در شهرها بخصوص در بخش هایی که در زمان حاضر پر شور و سرزنده هستند و تقویت آنها می تواند موجب جلوگیری از کاهش سرزندگی شهرها شود. در این میان کلانشهر تهران با توجه به سرعت زندگی در آن شاهد رنگ باختن مولفه های سرزندگی خود است و در این میان بافت ها و محلات تاریخی شهر با هسته های مذهبی که در آنها وجود دارد پایه های اصلی سرزندگی در تهران بوده اند؛ زیرا در این بافت ها هنوز حضور مردم و سرزندگی حس می شود.

از سویی دیگر، در ایران نیز مساجد از دیرباز نقش مهمی در زمینه های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و کالبدی ایفا نموده اند. آنها از یک سو محل برگزاری مراسم عبادی بوده اند و از سوی دیگر، مکانی که زندگی اجتماعی ساکنان محلات را ساماندهی می کرده و به حل و فصل امور مردم می پرداخته اند. در تاریخ شهرهای ایران، به وفور نمونه هایی از این نوع عملکرد دوگانه مساجد یافت می شود به گونه ای که برخی مورخان غیربومی نیز به آن اشاره نموده اند. دروازه مسجد در ایران، با دو مناره در طرفین آن یادآور خاطره بهشت بوده که در میان دو مظهر متضاد تنها محور جهان است (امین زاده، ۱۳۸۷، ص ۲۸۲). مساجد همواره محل برقراری

ارتباطات اجتماعی در سطح محلات و شهرها بودند. بسیاری از کنش های اجتماعی و اقتصادی مردم نظیر آموزش (مسجد- مدرسه ها) (همان، ص ۲۸)؛ و حل و فصل دعاوی، رفع مشکلات اجتماعی و حل مسائل اقتصادی در درون مساجد صورت می گرفت. حتی مساجد در زمینه امور سیاسی همواره به عنوان اهرم های کنترل و نظارت بر حاکمین سیاسی جامعه عمل می کردند (حاج سید جواد، ۱۳۷۸، ص ۸۳)؛ به این ترتیب می توان گفت مسجد در جامعه ایرانی در ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی و کالبدی تاثیر گذار بوده است.

مسجد نیایشگاه و محل گردهمایی مسلمانان است و قدمتی به اندازه خود اسلام دارد. اولین مسجد با ورود پیامبر اسلام به مدینه پایه گذاری شد. بر اساس شواهد تاریخی صدر اسلام در تشکیل و ساخت مساجد توسط پیامبر (ص) از لحاظ توجه به ویژگیهای کالبدی آن از اهمیت بالایی برخوردار نبود. نخستین مساجد با نقشه ای ساده و مصالح بومی نظیر تنه، شاخ و برگ درختان نخل و گل در شبه جزیره عربستان بنا شدند سپس برای امنیت و حفظ و حراست مسلمانان از حمله دشمنان و آفتاب گرم، دیوارهای بیرونی تقویت گردید و پیشخوانی ستوندار با محلی برای اذان به آن اضافه شد (پورجعفر، ۱۳۸۱، ص ۷۶). آنچه در زمان پیامبر اهمیت داشت نگاه و نگرش به اصلاح و ارتقاء شرایط فرهنگی و اجتماعی مردم جامعه بود. از این رو مسجد به عنوان ابزار و وسیله ای مهم در این راستا مورد استفاده پیامبر اسلام قرار گرفت.

علیرغم اینکه در صدر اسلام، نقش کالبدی مساجد از اهمیت زیادی برخوردار نبود لیکن با گذشت زمان مسجد توانست از منظر کالبدی نیز به عنوان یک عنصر تاثیر گذار در شهرهای اسلامی عمل کند. تاثیر کالبدی مساجد به مرور به گونه ای خاص و پر اهمیت گشت که در مقاطعی از تاریخ در شهرهای اسلامی، مسجد (به ویژه مسجد جامع) عنصر مهم در طرح و پلان اصلی شهر محسوب

اسکیس ۱. منحنی ارزش زمین در همجواری مساجد؛ ماخذ: پورجعفر، ۱۳۸۱، ص ۸۱.

از مبانی تئوریک موضوع مطالعه، پشتوانه های نظری و عملیاتی مرتبط با مراحل آتی پژوهش را فراهم آورد. با این اوصاف، عناوینی که در این بخش ارائه خواهد شد عبارتند از: مروری بر شهر ایرانی، سرمایه مذهبی، سرزندگی شهری، مولفه های سرزندگی محیط شهری و در نهایت فضاها و اماکن مذهبی و سرزندگی فضایی.

۲-۱ مروری بر شهر ایرانی

مروری بر تاریخ شهرنشینی و شهرسازی جهان نشان می دهد که عامل مذهب نقش مهمی در شکل گیری و گسترش شهرهای زیادی بویژه در شهرهای قدیمی داشته است (بحرایی و کارگر، ۱۳۸۶، ص ۱۱۵). امروزه نیز با روند روز افزون توسعه شهر و شهرنشینی، می توان رابطه تفکیک ناپذیر بیم کالبد و فضای شهری با فرهنگ شهری را دید (نقدی و رضایی، ۱۳۹۱، ص ۱۲۷). فرهنگ شهری از عناصر مهم و پایه ای در توسعه و تحول شهرهاست و مجموعه فضاهای کالبدی یک شهر چون حرم، امامزاده ها و مساجد و خانقاه ها به عنوان تک بناهایی که نمودی از فرهنگ خاص هستند، منجر به رونق گردشگری مذهبی می شوند (کروبی، ۱۳۸۲، ص ۳۲).

۲-۱-۱ جایگاه اماکن مذهبی در توسعه شهری

وجود مراکز مذهبی در دوره های مختلف تاریخی از چنان اعتباری برخوردار بوده که دلایل عمده توسعه شهرها محسوب می شده است. میلیون ها نفر هر ساله در دنیا سفر می کنند تا به الوهیت نزدیک شده یا به اهداف روحانی خود با بازدید از اماکن مذهبی و مقدس برسند. رشد و توسعه بقاع

می شد و شریانهای مهم شهری به طرف فضای مسجد و ورودیهای آن جریان می یافت. مسجد به شهر اسلامی هویت می بخشید و به محیط شهری معنا می داد و موجب خوانایی و جهت دهی آن می شد. مسجد در شهر و محله به آن اعتبار کالبدی و اجتماعی می داد به نوعی که همین امر موجب افزایش میزان ارزش زمین های مجاور مسجد در گذشته می شد (همان، ص ۷۹).

از میان محدوده های تاریخی- مذهبی و سرزنده شهر تهران می توان به امامزاده صالح در نزدیکی میدان تجریش اشاره داشت. بقعه امامزاده صالح بنای بزرگ و محکمی است که هلاکومیرزا فرزند فتحعلی شاه قاجار در سال ۱۲۱۰ بانی تعمیرات و تزئینات آن شده است و کاشی کاری و اصلاحات داخلی و احداث گنبد و کاشی کاری آن را انجام داده است. این فضای مذهبی در حال حاضر با توجه به موقعیت قرارگیری آن در کنار بازار سنتی تجریش و حضور پررنگ افرادی که برای زیارت به آن مراجعه می کنند، یکی از نقاط سرزنده شهری محسوب می شود که باید این کیفیت را نه تنها در آن حفظ کرد بلکه با تمهیدات شهرسازی مناسب موجب تقویت سرزندگی در آن شد. لذا در پژوهش پیشرو علاوه بر بررسی میزان سرزندگی در این امامزاده، به بررسی عوامل تاثیرگذار بر سرزندگی این محدوده پرداخته شده و در نهایت راهکارهای مناسب جهت افزایش سرزندگی در آن ارائه شده است.

۲- پایه های نظری تحقیق

در این بخش به بررسی مبانی و مفاهیم مرتبط با موضوع پرداخته می شود تا بتوان ضمن آگاهی

متبرکه جهت پاسخگویی به نیازهای مادی و معنوی زائران، بر روند توسعه شهرنشینی تاثیر مستقیم دارد و مطالعه چگونگی این تاثیرگذاری ها در توسعه شهرنشینی از اهمیت فراوانی برخوردار است. واژه «مسجد» در قرآن، بیست و هشت بار آمده است و صریحاً از مسجد به عنوان مکانی که انسان مسلمان در آن عبادت نموده و به وسیله آن ایمان به یگانگی خداوند را اظهار می دارد نام برده شده است (مرتضی، ۱۳۸۷، ص ۱۲۳). تکرار این واژه در قرآن و تاکید بر نقش آن نشان دهنده اهمیت و جایگاه ویژه مسجد در دین اسلام و میان مسلمانان است. با مطالعه تاریخ و تمدن اسلامی در می یابیم که مساجد به عنوان عبادتگاه مسلمانان در طول اعصار از تحول و پویایی خاصی در کالبد و محتوا برخوردار بوده اند. این امر از طرفی ریشه در حس پرستش موجود در فطرت آدمی داشته و از طرف دیگر برخاسته از حس زیبایی دوستی انسانها می باشد. مسلمانان در طول زمان تلاش کرده اند این حس زیبایی دوستی را در کالبد مساجد به تصویر کشیده و به خلق فضاهایی بپردازند که ضمن برآورده کردن نیاز پرستش و عبادت برآورنده حس زیبایی شناختی آنان نیز باشد (سلیمانی، ۱۳۷۸، ص ۲۳۶). همچنین انسانها بنابر نیاز فطری خود مجبور به زندگی جمعی هستند، ضرورت برطرف کردن این نیاز به حدی است که برخی معتقدند انسان بدون زندگی جمعی قادر به ادامه حیات نمی باشد و بقاء انسانی با زندگی جمعی او درآمیخته است (کوزر، ۱۳۸۷، ص ۱۸۸).

«رشد و توسعه بسیاری از شهرها، ریشه در کارکرد دینی و مذهبی آن شهرها داشته است و گاه به این شهرها (مکه، واتیکان، لاهاسا) جایگاه و نقشی جهانی بخشیده است. رشد و تحرک اجتماعی- اقتصادی شهرهایی چون مشهد، قم، شیراز و اصفهان تا حدود بسیار زیادی در نقش و کارکرد مذهبی آن ها است» (موسوی و سلطانی، ۱۳۹۳، ص ۸۰). از این رو سرزندگی مذهبی یکی از معیارهای مهم توسعه

شهرنشینی به خصوص در جوامع اسلامی است.

۲-۲ سرمایه مذهبی

نتیجه و کار مذهب اولاً، تحریک دائمی از یک کشش درونی و دادن انگیزه و نیروی لازم برای دگرگونی و دیگر شدن و ثانیاً، دادن سمت و سوی تحول و ضرورت به انسان است. منظور از مذهب، عناصر جوهری همسو در تمامی ادیان است که شاکله اصلی مذاهب را می سازند. از این رو، سرمایه مذهبی به مجموعه اعتقادات، باورها، ارزش هایی گفته می شود که از وجود مذهب و ایمان مذهبی نشأت گرفته باشد. این باورها و اعتقادات شامل اصول کلی مذاهب خواهد بود. سرمایه مذهبی در دید کلی برای اکثر مذاهب دینی دارای بردارهایی شامل عقاید همسو هستند. در حالت جزئی تر، سرمایه های مذهبی حاصل از مذاهب مختلف می تواند سبب ایجاد کنش های اقتصادی گوناگون در شرایط یکسان شود. منظور از سرمایه مذهبی، آن دسته از اعتقادات و باورهای کلان است که افراد بدون اینکه توسط یک نیروی بیرونی ملزم شوند، توسط ندای قلب و باورشان آن را انجام می دهند. از ای نرو، افرادی که دارای سرمایه مذهبی هستند، بر پایه اعتقادات خود که برخاسته از باورهای مذهبی (در این جا اسلامی) عمل خواهند کرد. همین اعتقادات است که همواره به عنوان ناظم اعمالشان همواره در کنارشان حضور خواهد داشت (مهرگان و دلیری، ۱۳۸۹، ص ۵۷). مسجد در صدر اسلام از چنان اهمیت والایی برخوردار بود که عده ای معتقدند در زمان پیامبر (ص) مساجد در واقع الگویی از جامعه مطلوب دینی (در مقیاس کوچک) و زمینه ای برای فراهم آمدن فضایی مناسب برای تمرین شهروندی بوده اند (الویری، ۱۳۸۵، ص ۸۷). مساجد همواره در طول تاریخ شکل گیری خود دارای اثرات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در جامعه اسلامی بوده اند که در زمینه های گوناگون نظیر تقویت انسجام اجتماعی، ارتقاء مشارکت های مردمی، افزایش امنیت اجتماعی، ایجاد تنوع عملکردی و ارتقاء حس تعلق مکانی نقش داشته اند.

«در محیط سنتی اسلام، استفاده از مسجد به گونه ای ایده ال بود، زیرا مسجد به عنوان مکانی چند منظوره برای عبادت و گردهمایی، قرائت قرآن، تصمیم گیری سیاسی و نیز مکانی برای استراحت مورد استفاده قرار می گرفت (مرتضی، ۱۳۸۷، ص ۱۲۶). به عنوان مثال، مسجد مدینه در صدر اسلام تنها برای ادای فریضه نماز نبود، بلکه مرکز جنب و جوش و فعالیت های دینی و اجتماعی مسلمانان، همان مسجد بود» (مطهری، ۱۳۴۹، ص ۴۰).

۲-۱-۲ اماکن مذهبی و مساجد به عنوان فضای شهری در شهرهای اسلامی

فضاهای شهری را به عنوان اصلی ترین خاستگاه بروز ایده توجه به کالبد و روابط و کنش های اجتماعی مطرح کرده اند. در فضاهای شهری است که زندگی اجتماعی جوامع در درون و چارچوب کالبدی خاص شکل می گیرد. مساجد و اماکن مذهبی و کارکردهای وابسته و همگرا با آن به عنوان یکی از مؤلفه های مهم فضاهای شهری در شهرهای اسلامی می توانند نقشی مهم در رسیدن به سرزندگی و ارتقاء کیفیت محیط ایفا نمایند. شاید بتوان گفت در شهرهای اسلامی مساجد به سبب پیشینه قوی در زمینه عملکردهای اجتماعی و اهمیت کالبدی در شهر همواره به عنوان یک فضای شهری تاثیرگذار در میان فضاهای شهری دیگر مطرح بوده اند. با نگاهی به تاریخ و تمدن اسلامی در می یابیم که مساجد در قالب عبادتگاه مسلمانان در طول اعصار، از تحول و پویایی خاصی در کالبد و محتوا برخوردار بوده اند. این امر از طرفی ریشه در حس پرستش موجود در فطرت آدمی داشته و از طرف دیگر حس زیبایی دوستی را با خود همراه کرده است. مسلمانان در طول زمان تلاش کرده اند این حس زیبایی دوستی را در کالبد مساجد به تصویر بکشند و به خلق فضاهایی بپردازند که ضمن بر آورده کردن نیاز پرستش و عبادت بر آورنده حس زیبایی شناختی آنان نیز باشد. همچنین افراد بنابر نیاز فطری خود مجبور به زندگی جمعی هستند.

شاید بتوان گفت در مقاطعی از تاریخ اسلام، مساجد یکی از مهم ترین و منحصر به فردترین عوامل بروز زندگی جمعی بوده و به نوعی برقرار کننده ارتباط میان زندگی جمعی و مادی انسان و زندگی عبادی و فردی او بوده اند. در تاریخ کشور ما نیز به وفور نمونه هایی از این نوع عملکرد دوگانه مسجد یافت می شود به گونه ای که برخی مورخان غیر بومی نیز به آن اشاره نموده اند. دروازه مسجد در ایران با دو مناره در طرفین آن یادآور خاطره بهشت است که در میان دو مظهر متضاد یگانه محور جهان است. مسجد جلوه ای از زندگی اجتماعی، فردی، مادی و معنوی مسلمانان را به نمایش می گذارد. بر اساس شواهد تاریخی و مطالعات انجام شده می توان گفت که مساجد در شکل گیری کالبدی شهرهای اسلامی تاثیرگذار بوده اند و در ارتقاء کیفیت محیط کالبدی این شهرها نیز نقش داشته اند. بخشی از تاثیرات کالبدی مساجد در کیفیت محیط عبارت اند از:

- هویت بخشی به محیط،
- تقویت نشاط و سرزندگی در محیط،
- ارتقاء دسترسی به فضای شهری،
- ارتقاء حس مکان در محیط شهری،
- کمک به پایداری محیط.

مساجد با دارا بودن عوامل کالبدی خاص در ایجاد و ارتقاء نشاط و سرزندگی در محیط مؤثرند. وجود صحن و حیاط در مساجد و استفاده از عنصر آب در آن، در کنار دیگر مؤلفه های عملکردی مساجد، می تواند در زمینه تقویت نشاط و سرزندگی محیط نقشی مهم داشته باشد.

۲-۳ سرزندگی شهری

برای مفهوم سرزندگی، برابری گوناگونی در غرب وجود دارد. از جمله آن می توان به Liveliness، Livability، Vitality، Viability اشاره نمود؛ که البته به جز Vitality لغات دیگر بیش تر به مفهوم زیست پذیری و قابلیت زندگی نزدیک هستند (Cowan، ۲۰۰۵: ۴۴۲). در لغت نامه شهرسازی

جدول ۱. هدف از سرزندگی و راهبردها و سیاست های آن؛ مأخذ: پاکزاد، ۱۳۸۴، ص ۲۸۷

هدف	راهبرد	سیاست
توجه در طول مسیر	در کاربری ها	- پراکندن کاربری های متنوع؛ - ایجاد تنوع در کاربری ها به نحوی که جاذب گروه های مختلف اجتماعی باشد؛ - پرهیز از استقرار کاربری هایی در بدنه که نقاط خاموش و غیرفعال بوجود می آورند؛ - پیش بینی کاربری های خدماتی که متضمن تداوم حضور شهروند در پیاده راه است؛ - استقرار کاربری های اوقات فراغت.
	در فعالیت ها	- پرهیز از آرایش یکنواخت مبلمان شهری در طول مسیر؛ - ایجاد امکان برای فعالیت معرکه گیران و دستفروشان؛ - پیش بینی عرصه هایی برای مراسم و فعالیت های ویژه؛ - ایجاد فضاهایی برای مکث، نشستن و تماشا؛ - تداوم کاربری های بدنه به داخل مسیر پیاده راه؛
	در کالبد	- توجه به جزئیات متنوع و قابل ادراک برای ناظر در نماها - حفظ و تقویت شاخص های کالبدی که یادآور خاطرات جمعی است. - استفاده از مصالح متنوع در عین وحدت - بکارگیری فرم های متنوع در جداره - هماهنگی روشنایی مسیر با روشنایی بدنه ها
	در داخل پیاده راه	- ایجاد امکان رابطه متقابل بصری بین مسیر و بدنه - ایفای نقش جلوخان برای بدنه ها توسط مسیر
	در ارتباط با پیرامون	- ایجاد قابلیت دسترسی از نقاط مختلف به پیاده راه - تقویت محور پیاده به عنوان اتصال نقاط کانونی پیرامون - قابلیت دسترسی به گره ها و مسیرهای اصلی پیرامون - حفظ و تقویت نقاط شاخص و خاطره انگیز
	در مبلمان و در عناصر الحاقی	- پرهیز از بکارگیری مبلمان صلب، جاگیر و غیرقابل جابجایی - ایجاد تمهیداتی برای نصب آسان سایه بان ها و سایر عناصر الحاقی در مواقع لزوم - احتراز از بهم ریختن یکدستی فضا توسط درختان و پوشش گیاهی
	کالبد	- پرهیز از بکارگیری مصالحی چون آسفالت و بتن در جا - پرهیز از اختلاف سطح و شکستن و خرد کردن کف - پرهیز از باغچه ها و آبنماهای بزرگ در کف
	در بدنه	- پرهیز از استقرار بناهای درشت دانه و صلب در همجواری مسیر - توجه به سکانس های قیل و بعد هر سکانس در طرح کالبدی آن سکانس در راستای ایجاد وحدت
	در زمان های مختلف	- ایجاد قابلیت استفاده های متفاوت از مسیر در طول هفته و روزهای تعطیل - ایجاد قابلیت استفاده های متفاوت از فضا در طول شبانه روز
	در مکان های مختلف	- هماهنگ نمودن کارکردهای هر سکانس با حوزه های پیرامونی در راستای وحدت
	ایمنی برای پیاده در سواره	- جلوگیری از ورود خودرو و موتور سیکلت - به حداقل رساندن تقاطع پیاده و سواره - مناسب سازی تقاطع های سواره با محور پیاده - تعیین سلسله مراتب دسترسی - دسترسی ایمن به سواره
	ایمنی پیاده در محیط	- قابلیت دیدن از بدنه ها به فضای پیاده - حذف موانع دید از عرصه مسیر - روشنایی مسیر برای حرکت پیاده - پرهیز از کنج های تاریک و مخفی - امکان وجود چند واحد مسکونی در طول محور - پرهیز از استقرار کاربری های اداری و زمان دار در بدنه بلافاصل فضا

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Autumn 2015

۱۴۶

توجه

کالبد

عملکرد

ایمنی برای پیاده در سواره

ایمنی پیاده در محیط

جدول ۲. اهم مولفه های ایجاد کننده سرزندگی توسط اماکن مذهبی؛ ماخذ: نگارنده

مولفه های ایجاد کننده سرزندگی	مؤلفه	ویژگی مولفه ها
	عملکردی	محل انجام فعالیت های دینی و اعتقادی محل برخورد اجتماعی شهروندان و تبادل افکار و عقاید محل وقوع رخدادها و حوادث محل گذراندن اوقات فراغت، تفرج و حضور محل برگزاری مراسم ها، آیین ها و گردهمایی های مذهبی تنوع فعالیتی و فضایی پویا
	فرمی	دسترسی فیزیکی و بصری تمام بخش های بافت شهری دسترسی آسان و عمومی در تمامی ساعات شبانه روز توجه به فرم برای استفاده جمعی از فضا توجه به برنامه ریزی فضاهای باز و بسته در امامزاده استفاده از معماری بومی و دینی متناسب با فرهنگ اسلامی توجه به تزئینات و عناصر موضعی در فرم بنا
	معناشناختی	منعکس کننده فرهنگ، عقاید و ارزش ها محل دریافت تصویر و ادراک ذهنی از سیما و الگوی شهر شکل دهنده هویت اجتماعی و هویت شهری زنده کردن یاد خدا و ارزش های دینی و انسانی در شهرها
	اجتماعی و فرهنگی	محور کانون فرهنگی اجتماعی محدوده محل برگزاری مراسم و مناسک هویت تاریخی فضا محل پیوند دهنده اعضای جامعه محل ملاقات و دید و بازدید و انتقال اطلاعات

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Autumn 2015

۱۴۷

رابرت کوآن سرزندگی و زیست پذیری در کنار هم آمده و اینگونه معنی داشته است: Vitality and Viability که ویژگی مراکز شهرهای کوچک و بزرگ موفق است. سرزندگی شهر بازتاب شلوغی آن در اوقات مختلف روز و در بخش های مختلف است (خستو و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۶۶).

«چارلز لاندري» مفهوم سرزندگی را به گونه ای متفاوت بررسی نموده؛ او ۹ معیار موثر را برای شناسایی یک شهر سرزنده و زیست پذیر بر می شمرد: «تنوع، دسترسی، ایمنی و امنیت، هویت و تمایز، خلاقیت و ارتباط، تشریک مساعی، ظرفیت سازمانی و رقابت» (Landry, ۲۰۰۰: ۴).

۲-۴ مولفه های سرزندگی محیط شهری

سرزندگی مفهومی اعم از فضای شهری بوده و در دو سطح خرد و کلان قابل تعریف می باشد؛ سرزندگی در سطح کلان، علاوه بر سرزندگی فضای شهر، مفاهیمی چون عدالت، کارآمدی، سازگاری، انعطاف پذیری، کیفیت محیطی را در بر می گیرد که در نهایت سرزندگی شهر در صورت پایداری به زیست پذیری منجر خواهد شد (خستو و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۷۱). آنچه که بیش از هر معیاری یک از شهر را از سایر شهرها- و یک فضا را از سایر فضاها-

متمایز می کند، میزان سرزندگی و حضور شهروندان در فضاهای عمومی آن شهر است. اینکه یک شهر و فضاهای عمومی و در دسترس آن چگونه به نیازهای شهروندان خود پاسخ گفته و چگونه جاذب جعیت باشند (بازوندی و شهبازی، ۱۳۹۳، ص ۳۶).

۲-۵ فضاهای و اماکن مذهبی و سرزندگی فضایی

عرصه های عمومی فضاهای شهری شهرهای قدیم ایران، در متن شهرهای آیینی تحقق می یافتند. در این گونه شهرها، آیین ها، عادات، سنت ها و خاطرات جمعی مردم، مهم ترین عناصری هستند که بنیان شکل گیری عرصه های عمومی را تشکیل می دهند. «مهمترین فضاهای عمومی این دوره عبارت بود از بازار، مکان های مذهبی (در اشکال مختلف از جمله تکیه ها و...) قهوه خانه ها، دار الحکومه» (اعتماد، ۱۳۸۴، ص ۵۳). فضاهای مذهبی همواره از شاخص ترین و تأثیرگذارترین فضاها بر روح و روان مردم و نوع زندگی آن ها به شمار می روند. این فضاها علاوه بر آن که از عهده انجام وظائف دینی ساکنان بر می آید، کانونی برای بحث در مورد مسائل سیاسی، مذهبی، اخلاقی، تربیتی و اجتماعی نیز بوده است (توسلی، ۱۳۸۱). از مهمترین فضاهای مذهبی در شهرها می توان به بقعه متبرک امامزادگان، مساجد جامع و مساجد محلی و حسینیه ها اشاره نمود که حضور آن ها در بافت شهری، ضمن آن که نشان از جایگاه رفیع و پر رنگ ارزش ها و باورهای اعتقادی و دینی دارد، محرک رشد، توسعه و رونق بافت شهری نیز گردیده است. در واقع، تقسیم عمومی جهان به پدیده های قدسی و غیر قدسی از پایه های اساسی اندیشه دینی است که در فضای شهر بازتولید می شود به واقع شهر مجموعه ای از فضاها با درجه متفاوتی از تقدس یا عدم تقدس است.

در مجموع باید بیان داشت مهمترین موضوعات متمایز کننده این فضاها نسبت به سایر فضاها وجود «آگاهی زنده و پویا از محیط، یک تکرار دینی و مذهبی و یک احساس رفاقت و دوستی با مکان است

(Brinckerhoff, ۱۹۹۴). بنابراین این شهروندان با آگاهی و بر مبنای اعتقادات دینی و مذهبی خود از فضای امامزادگان بهره می گیرند. زیبایی های فرامادی و معنوی این مکان ها بر مبنای جاذبه ای که برای شهروندان ایجاد می نمایند، در فرد نوعی احساس وصف نشدنی ایجاد می نماید که حس تعلق، سرزندگی و علاقه مندی به بازگشت را در وی پدید می آورد.

۳- مطالعه موردی: امامزاده صالح

۳-۱ میدان تجریش

میدان تجریش که نقطه پایانی خیابان ولیعصر تهران است یکی از مکان های تجاری و شلوغ تهران بشمار می رود. بازار قدیمی، تکیه بزرگ تجریش و امامزاده ای به نام امامزاده صالح و مرکز خرید تندیس از نقاط دیدنی محله تجریش اند. هزار سال پیش تجریش، طغرشت خوانده می شد. چنان که راوندی مورخ تاریخ در شرح سلطنت طغرل سلجوقی آورده است: «آنگاه سلطان از تبریز به سوی ری رفت تا زفاف به دارالملک باشد. اندک مایه رنج بر وی مستولی شد، به قصران بیرونی، به در ری به دیه طغرشت از جهت خنکی هوا نزول فرمود، چه حرارت هوا بغایت بود (به سال ۴۵۵ ق). جالب اینجاست که طغرل در همان تجریش وفات یافت و جنازه اش برای دفن به ری منتقل شد (مظفری پور، ۱۳۹۳، ص ۲۱).

۳-۲ امامزاده تجریش و محدوده پیرامونی

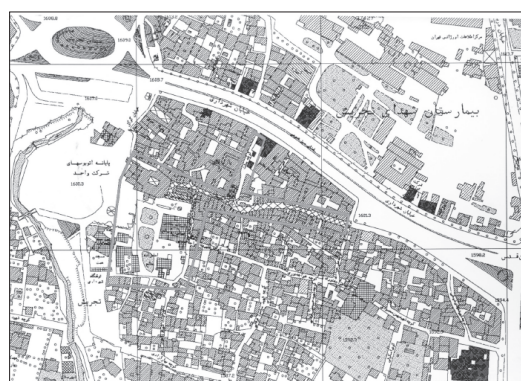
امامزاده صالح (ع) از فرزندان امام موسی کاظم (ع) می باشند. بقعه مبارک امامزاده صالح (ع) در میدان تجریش در شمال تهران واقع است و یکی از امامزاده های خوش آب و هوای ییلاقیات البرز به شمار می رود (تکمیل همایون، ۱۳۷۷، ص ۱۷۹). بقعه امامزاده صالح بنای بزرگ و محکمی است که هلاکومیرزا فرزند فتحعلی شاه قاجار در سال ۱۲۱۰ بانی تعمیرات و تزئینات آن شده است و کاشی کاری و اصلاحات داخلی و احداث گنبد و کاشی کاری آن را انجام داده است. در سال ۱۳۲۳ خورشیدی مرحوم

تصویر ۲. موقعیت مکانی میدان تجریش، مآخذ: Google earth ۲۰۱۵

الف - فضاهای قدسی امامزاده

کل فضای امامزاده یک فضای مقدس است اما محوری ترین نقطه قدسی مقبره امامزاده صالح است فضایی که قداست محل را تعریف می کند دیگر فضایی که داخل این فضا، معنویتی با خود حمل می کند مقبره شهدای گمنام است که در صحن آستان صالح بن موسی کاظم (ع) قرار گرفته است؛ بنابراین ما در این مکان دو محور قدسی داریم که

تصویر ۳. موقعیت امامزاده صالح، بازار و تکیه، مآخذ:

حسین نیا، ۱۳۸۶، ص ۳.

حسن فداکار بانی تعمیر و کاشیکاری مجدد گنبد گردید (مصطفوی، ۱۳۷۵، ص ۲۳۳).

۳-۲-۱ سرزندگی فضایی امامزاده صالح

سرزندگی فضایی امامزاده صالح از طریق کنش ها و پیشینه تاریخی و تنوع فعالیتی است که در درون امامزاده و کاربری های پیرامون وجود دارد. حضور افراد در فضا به قصد زیارت و ارتباط با خدای خویش از یک سو، جانمایی تنوعی از فعالیت های سنتی و مدرن که به خوبی با یکدیگر و با فضای روحانی حرم هماهنگ شده اند. از سوی دیگر سبب پویایی و سرزندگی فضای محدوده حرم شده است. در این راستا اهم فعالیت های این محدوده را می توان در موارد زیر خلاصه نمود:

تصاویر ۴ و ۵. امامزاده صالح و مقبره شهدای گمنام،

مآخذ: نگارنده.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Autumn 2015

۱۴۹

تصاویر ۶ تا ۸. تصاویر تنوع فعالیتی اطراف محدوده امامزاده، مآخذ: نگارنده.

ب- شبکه تعاملات اجتماعی

در امامزاده صالح شاهد شکل‌گیری از شبکه روابط زنانه یا مردانه فارغ از روابط همسایگی هستیم که پایه اصلی آن می‌توان مذهبی یا غیرمذهبی باشد. ج- فضاهای خدماتی و تجاری پیرامون امامزاده اهم کاربری‌های پیرامونی تجاری و خدماتی اطراف محدوده را می‌توان در موارد زیر خلاصه نمود: تکیه تجریش، مرکز خرید قائم، بازار سنتی مجاور امامزاده.

۳-۳ بررسی عوامل و عناصر ایجادکننده سرزندگی امامزاده صالح

با توجه به آنچه که از سرزندگی گفته شد و با توجه به محدوده مورد مطالعه مهمترین عناصری که منجر به سرزندگی شدن محدوده امامزاده صالح می‌شوند؛ عبارتند از: نمای شهری، کیفیت بناها، فعالیت‌های غالب، عناصر هویتی خطی و ساختاری در محدوده، ارزش معماری ساختمان‌ها، شاخص بودن بناها،

پتانسیل تاریخی محدوده، کانون‌های اجتماعی، تنوع‌های فعالیتی در محدوده مورد مطالعه، وجود فضاهای ۲۴ ساعته، برگزاری مراسم و مناسک، تعامل قومیت‌های اجتماعی مختلف، ارتباط انسان با اصل پیدایش خویش در محدوده و هویت ایرانی-اسلامی محدوده. در ادامه مولفه‌های سرزندگی در محدوده امامزاده صالح به تفکیک عناصر سرزنده ساز و ویژگی‌های هر عنصر در قالب جدول شماره ۳، آورده شده است.

۴- روش‌شناسی پژوهش

۴-۱ وزن‌دهی به مولفه‌ها و شاخص‌ها

بخشی از مراحل وزن‌دهی به مولفه‌های سرزندگی محدوده مورد مطالعه مبتنی بر تکنیک دلفی و پرسش از کارشناسان امر می‌باشد. اساساً دلفی، نامی داده شده به یک سری فرایند است که جهت ابراز اصلاح نظرات یک گروه که معمولاً متخصصان هستند به کار می‌رود (براون دالکی؛ نقل شده در

جدول ۳. مولفه های سرزندگی در محدوده امامزاده صالح؛ ماخذ: نگارنده

مولفه های سرزندگی	بخش های برنامه ریزی	عناصر سرزنده ساز	ویژگی - عنصر
مولفه های مصنوع	عملکردی	نمای شهری	- مصالح - تزئینات ساختمانی - خط آسمان - سبک معماری
		کیفیت بنا	- پایدار - قابل تعمیر - قابل تخریب و نوسازی
		فعالیت های غالب	- تجاری - فرهنگی - مذهبی
		عناصر هویتی خطی و ساختاری	- راسته بازار تجریش - تکیه بزرگ تجریش - فضای امامزاده تجریش
	فرمی	ارزش معماری ساختمان ها	- استفاده از معماری بومی و دینی متناسب با فرهنگ اسلامی - توجه به تزئینات و عناصر موضعی در فرم بنا
		شاخص بودن بناها	- وجود بناهای نشانه ای و خاطره انگیز - متمایز بودن و منحصر بودن بناها در بافت
		پتانسیل تاریخی محدوده	- هویت تاریخی محدوده امامزاده
مولفه های انسانی	اجتماعی - فرهنگی	کانون های اجتماعی	- فضای جلوی مسجد (فضای مکث) - مقبره شهدا در حیاط مسجد - فضای درونی حرم برای زیارت و ایجاد نقاط مشترک در میان زائران
		تنوع های فعالیتی در محدوده مورد مطالعه	- وجود فعالیت های فرهنگی در حیاط مسجد (کتابخانه)
		وجود فضاهای ۲۴ ساعته	- بازار منتهی شده به امامزاده - پاساژهای متعدد در اطراف امامزاده - تکیه مجاور امامزاده و تنوع در ایفای نقش
		برگزاری مراسم و مناسک	- مراسم در اعیاد مختلف - مراسم در ایام محرم و روزهای خاص از سال
		تعامل قومیت های اجتماعی مختلف	- تعامل گروه های مختلف زائر در محدوده
	معناشناختی	ارتباط دهنده انسان با اصل پیدایش خویش	- انعکاس عقاید و ارزش های دینی افراد شکل دهنده به هویت فرهنگی و دینی زنده کردن یاد خدا و ارزش های دینی و انسانی در شهرها
		هویت ایرانی اسلامی	- وقوع مراسم مذهبی و اتصال مردم به هویت ایرانی - اسلامی خود

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Autumn 2015

۱۵۱

جدول ۴. ترکیب و تعداد مصاحبه شوندگان؛ ماخذ: نگارنده

کارشناسان	۳ نفر از کارشناسان آشنا و مرتبط با مسائل شهرسازی
اساتید دانشگاهی	۲ نفر از اساتید دانشگاه در زمینه تخصصی مسائل شهرسازی
	۱ نفر از اساتید دانشگاه در زمینه تخصصی مسائل معماری

لانگ، ۱۹۹۴). دلفی روشی است که بر پایه نظرات شهودی متخصصان قرار دارد و در آن یک گروه از متخصصان، پس از ابراز نظرات خود درباره یک مسئله مشخص، به یک اجماع دست می یابند (هلمر؛ نقل شده در لانگ، ۱۹۹۴). اگرچه این قضاوت جمعی متخصصان ذهنی به نظر می رسد، معتبرتر از اظهارات فردی است؛ چرا که نتایج عینی-تری به بار می آورد. همانطور که «لینستون» و «توراف» معتقدند، دلفی را می توان روشی جهت ساختاردهی یک فرایند ارتباط گروهی دانست، به طوری که این فرایند، به افراد گروه، به عنوان یک کل اجازه می دهد به گونه مؤثرتری یک مشکل پیچیده را حل کنند (پاشایی زاده، ۱۳۸۶، ص ۶۴). با این وصف، بخشی از مراحل وزن دهی به مولفه های سرزندگی نمونه موردی، مبتنی بر تکنیک دلفی و پرسش از کارشناسان امر می باشد. در این راستا جهت تعیین اهمیت نسبی شاخص ها و سنجه های تحلیل از دانش ۶ نفر که شامل اساتید دانشگاهی و کارشناسان مرتبط با مسائل شهرسازی بوده اند، بهره برده شده است.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Autumn 2015

۱۵۲

در گام بعدی جهت سنجش شاخص ها و درجه اهمیت آن ها از روش تحلیل سلسله مراتبی استفاده شده است. فرآیند تحلیل سلسله مراتبی با شناسایی و اولویت بندی عناصر تصمیم گیری شروع می شود. این عناصر شامل هدف ها، معیارها و یا مشخصه ها و گزینه های احتمالی بوده که در اولویت بندی به کار گرفته می شود. فرآیند شناسایی عناصر و ارتباط بین آن ها که منجر به ایجاد یک ساختار سلسله مراتبی می شود، ساختن سلسله مراتب نامیده می شود. سلسله مراتبی بودن ساختار به این دلیل است که عناصر تصمیم گیری (گزینه ها و معیارهای تصمیم گیری) را می توان در سطوح مختلف خلاصه کرد و با تعیین ارزش نسبی آن ها، درجه اهمیت و اولویت را تعیین نمود. از اینرو در این پژوهش به منظور تعیین ارزش هر یک از شاخص ها از این روش استفاده شده است.

۵- یافته های پژوهش

در این بخش از مطالعه به منظور رتبه بندی مولفه های اصلی مؤثر در سرزندگی محدوده مورد مطالعه از تکنیک دلفی استفاده شده است. در این

جدول ۵. رتبه بندی مولفه های اصلی تاثیر گذار بر ارتقاء سرزندگی؛ ماخذ: نگارنده.

مولفه های اصلی	امتیاز						جمع	میانگین	دلفی
	۶	۷	۸	۷	۸	۴			
عملکردی	۶	۷	۸	۷	۸	۴	۴۰	۶,۶	۱۷,۶
فرمی	۴	۳	۶	۴	۵	۳	۲۵	۴,۱	۸,۸۳
اجتماعی- فرهنگی	۵	۷	۵	۶	۴	۸	۳۵	۵,۸	۱۵,۴۶
معناشناختی	۷	۶	۶	۸	۴	۶	۳۷	۶,۱	۱۶,۲۶

جدول ۶. رتبه بندی شاخص های سرزندگی؛ ماخذ: نگارنده.

ردیف	شاخص های پیشنهادی مولفه عملکردی
۱	نمای شهری
۲	کیفیت بنا
۳	فعالیت های غالب
۴	عناصر هویتی خطی و ساختاری

جدول ۷. رتبه بندی شاخص های سرزندگی؛ ماخذ: نگارنده.

ردیف	شاخص های پیشنهادی مولفه فرمی
۱	ارزش معماری ساختمان ها
۲	شاخص بودن بناها
۳	پتانسیل تاریخی محدوده

جدول ۸. رتبه بندی شاخص های سرزندگی؛ ماخذ: نگارنده.

ردیف	شاخص های پیشنهادی مولفه اجتماعی و فرهنگی
۱	کانون های اجتماعی
۲	تنوع های فعالیتی در محدوده امامزاده صالح
۳	وجود فضاهای ۲۴ ساعته
۴	برگزاری مراسم و مناسک
۵	تعامل قومیت های اجتماعی مختلف

راستا، پرسشنامه هایی تدوین شده و با نظر سنجی از صاحب نظران و امتیازدهی های این افراد، مولفه های اصلی موثر در سرزندگی رتبه بندی شده اند. جدول زیر به اختصار نشان دهنده نتایج به دست آمده از به کارگیری تکنیک دلفی می باشد.

پس از به کارگیری تکنیک دلفی و رتبه بندی مولفه های اصلی موثر در هویت بخشی، شاخص ها و سنجه های پیشنهادی برای هر یک از مولفه ها تعیین و با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی وزن دهی و میزان سازگاری شاخص های اصلی مطالعاتی با استفاده از روش Expert Choice تعیین شده است.

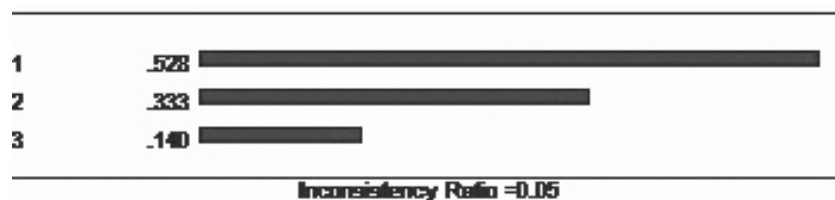
با این وصف در ادامه روند پژوهش نتایج حاصل

از تعیین ارزش نسبی شاخص ها و سنجه های پیشنهادی برای هر یک از مولفه ها مشخص می گردد.

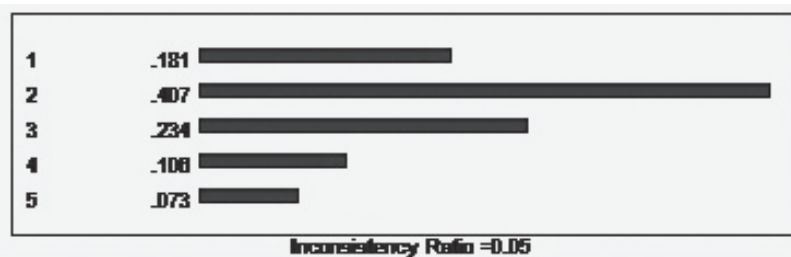
تحلیل های برآمده از روش دلفی و تحلیل سلسله مراتبی نشان دهنده این موضوع است که از میان چهار مولفه اصلی تعریف شده و اثرگذار بر میزان سرزندگی محدوده مطابق جدول شماره ۵، بترتیب مولفه عملکردی، معناساختی، اجتماعی-

نمودار ۱. اولویت بندی شاخص های عملکردی و کالبدی؛ ماخذ: نگارنده.

نمودار ۲. اولویت بندی شاخص های فرمی، ماخذ: نگارنده.

نمودار ۳. اولویت بندی شاخص های اجتماعی و فرهنگی؛ ماخذ: نگارنده.

نمودار ۴. اولویت بندی شاخص های اقتصادی، ماخذ: نگارنده.

جدول ۹. رتبه بندی شاخص های سرزندگی؛ ماخذ: نگارنده.

ردیف	شاخص های پیشنهادی مولفه معناشناختی
۱	نقش محدوده برای رسیدن به هویت ایرانی اسلامی
۲	ارتباط دهنده انسان با اصل پیدایش خویش

فرهنگی و در نهایت شاخص فرمی بیشترین تاثیر

۶- ارائه راهکارها

هدف اصلی این مقاله، تعیین نقش مراکز مذهبی در افزایش سرزندگی شهرهای معاصر است که طبق مطالعات انجام شده در محدوده مورد مطالعه و یافته های تحقیق در مولفه ها و شاخص های مختلف سرزندگی نمایان شده است. در ادامه کار بنا بر مطالعات انجام شده و مشاهدات مستقیم پژوهشگر در محدوده مورد نظر، می توان راهکارهایی را در قالب جدول شماره ۱۰ در ابعاد عملکردی، فرمی، اجتماعی- فرهنگی و معناشناختی ارائه نمود تا بتوان با بهبود وضعیت محدوده در زمینه های ذکر شده، به ارتقاء سرزندگی محدوده کمک شایانی کرد.

۷- جمع بندی و نتیجه گیری

ساختمان ها، بناهای تاریخی و اماکن مذهبی، نشان از طرز زندگی، کیفیت زندگی، آداب و رسوم، عقاید،

را بروی سرزندگی را دارند. در ادامه نمودارهای ۱ تا ۴ میزان اهمیت هریک از شاخص ها را نشان می دهند. بطوریکه مطابق با جدول شماره ۶، از بین شاخص های مولفه عملکردی، عناصر هویتی خطی و ساختاری بیشترین اهمیت را از بین سایر شاخص ها دارد. همچنین طبق نتایج بدست آمده از جدول ۷، از بین شاخص های مولفه فرمی، ارزش معماری ساختمان ها بیشترین اهمیت را از بین سایر شاخص ها دارد. جدول شماره ۸ نیز نشان دهنده آن است از بین شاخص های مولفه اجتماعی- فرهنگی، تنوع های فعالیتی در محدوده امامزاده صالح بیشترین اهمیت را از بین سایر شاخص ها دارد و در نهایت از بین شاخص های مولفه معناشناختی، نقش محدوده برای رسیدن به هویت ایرانی اسلامی اهمیت بیشتری نسبت به ارتباط دهنده انسان با

جدول ۴. راهکارهای پیشنهادی جهت ارتقاء سرزندگی در محدوده امامزاده صالح تجریش؛ ماخذ: نگارنده.

- اولویت دادن به حرکت پیاده؛ - ساماندهی وضعیت پیاده راه های موجود؛ - جلوگیری از ساخت و سازهایی که مانع دید می شوند. - هماهنگی نماهای شهری بین ساختمان های موجود و ساختمان های در حال ساخت؛ - استفاده از مصالح متناسب با بافت موجود در ساخت و سازهای جدید؛ - ساماندهی کاربری های ناسازگار با تعریف کاربری های جایگزین؛ - استفاده از نماهای متنوع در عین وحدت؛ - تزریق کاربری های پر جنب و جوش و فعال در محدوده (تجاری)؛ - تقویت و ساماندهی بناهای با هویت محدوده؛ - پررنگ نمودن عناصر شاخص تاریخی که سبب یادآوری تاریخ و خاطرات گذشتگان می شود.	عملکردی
- حفظ و نگهداری از عناصر تاریخی موجود؛ - حفظ و ایجاد اماکنی مانند قهوه خانه ها به منظور پیوند با گذشته؛ - به حداقل رساندن تخریب جداره های واجد ارزش در راسته تجاری محدوده؛ - تزریق فعالیت ها در عناصر تاریخی در جهت سرزنده سازی فضا؛ - جلوگیری از ساخت و سازهای بی هویت و ناهماهنگ با بافت تاریخی موجود؛ - حفظ و گسترش ارزش های معماری موجود در محدوده؛ - تقویت بناهای شاخص در بافت موجود؛	فرمی
- تقویت کانون های جمعیتی از طریق برگزاری مراسمات و فعالیت های اجتماعی دوره ای - تقویت فعالیت های ۲۴ ساعته - ارتباط فضاهای مکث با یکدیگر - برگزاری جشن ها و مراسمات مختلف فرهنگی- مذهبی در روزهای خاصی از سال - شناسایی و تقویت مکان-رویدادها در راسته بازار سنتی تجریش و در سطح فراتر در حوزه محله ای - حفظ و تقویت عوامل خاطره انگیز به عنوان فضاهای جمعی - شناسایی، ثبت و حفظ مراسم و سنت های خاص. - طراحی نقاط مکث برای حضور جوانان - بهسازی ارزش های فرهنگی و اجتماعی محدوده - بسترسازی به منظور حضور اقشار و گروه های مختلف اجتماعی - بسترسازی به منظور ایجاد مکان های خلاقانه جهت ابراز وجود شهروندان و مراجعه کنندگان.	اجتماعی- فرهنگی
- بهبود کیفیت برگزاری مراسمات مذهبی در امامزاده صالح - ایجاد آرامش معنوی و روحی مراجعه کنندگان از طریق طراحی مناسب فضا در محدوده - پررنگ کردن نقش مراسمات مذهبی- فرهنگی در امامزاده صالح بمنظور افزایش سرزندگی فضا	معناشناختی

ارزش ها، هنجارها و بالاخره، فرهنگ جامعه را دارد. می شدند و سرزندگی و پویایی را در شهرها بوجود می آوردند. بنابراین علاوه بر این مراکز مصنوعی گذشته تاکنون به تعاملات اجتماعی پرداخته اند و علاوه بر بجا آوردن مراسمات مذهبی با یکدیگر آشنا می شدند و سرزندگی و پویایی را در شهرها بوجود می آوردند. بنابراین علاوه بر این مراکز مصنوعی که بعنوان کانون های تجمع مردم بشمار می رفتن عوامل انسانی که در کنار آنها شکل می گیرد نیز

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Autumn 2015

۱۵۵

منجر به سرزندگی و نشاط خواهد شد. از اینرو به منظور باز طراحی در ارتقاء و ساماندهی وضعیت سرزندگی بافت های شهری بخصوص با مرکزیت مراکز مذهبی، مولفه های مصنوع و انسانی را باید تماماً در نظر گرفته شود. از دیگر سو می توان در یک فرآیند جز به کل و از طریق بازطراحی بافت های تاریخی موجود که مراکز مذهبی را نیز در خود جای داده اند، علاوه بر افزایش سرزندگی جزء فضاها، موجب افزایش سرزندگی در کل سیستم شهری شد تا روح زندگی و جنب و جوش به شهرها برگردانده شود.

در محدوده مورد مطالعه نیز نتایج حاصل از تلفیق بررسی های کالبدی و کارکردی، همراه با ارزیابی ارزش های اجتماعی و جذابیت های زندگی جاری در محدوده امامزاده صالح، این نتیجه بدست می آید که در این محدوده از میان چهار مولفه اصلی تعریف شده و اثرگذار بر میزان سرزندگی محدوده، بترتیب مولفه عملکردی، معناشناختی، اجتماعی- فرهنگی و در نهایت شاخص فرمی بیشترین تاثیر را بروی سرزندگی را دارند. به گونه ای که اماکن مذهبی از طریق همگونی با فعالیت های وابسته و تنوع فعالیتی فضا، پیوند با ارزش های معنوی افراد جامعه، ایجاد کانون های اجتماعی و با توجه به معماری ایرانی اسلامی باارزشی که در خود دارند، پویایی و سرزندگی فضا را در شهرها رقم می زنند. بنابراین در این محدوده نه تنها باید زندگی جاری و جنب و جوش مورد حفاظت و پاسداری قرار گیرد بلکه از طریق ساماندهی و بکارگیری راهبردهای ارائه شده، سرزندگی را در آن افزایش داد. به همین دلیل باید سعی گردد که در بازطراحی امامزاده صالح و محیط اطراف آن مولفه های عملکردی و معناشناختی با توجه به نقش مراکز مذهبی در زندگی مردم، مورد توجه بیشتری قرار گیرد. به عبارتی برای اینکه سرزندگی شکل یابد ابتدا لازم است تا زمینه حضور مردم در فضا فراهم گردد در این راستا باید فضاها و فعالیت هایی خلق کرد که پاسخگوی نیاز استفاده

کنندگان باشد. پس از جلب حضور مردم در فضا، آنگاه تعاملات اجتماعی رخ خواهد داد، رویدادها به وقوع خواهد پیوست و سرزندگی شکل می گیرد.

منابع و مآخذ

اعتماد، گیتی (۱۳۸۴) «تحول عملکرد و شکل گیری فضاهای عمومی در ایران»، مجله اندیشه ایران شهر، سال اول، شماره سوم.

امین زاده، بهناز (۱۳۷۸) حیات مساجد بررسی تاریخی و سیر تحول آن، مجموعه مقالات همایش مسجد، انتشارات دانشگاه هنر ۱۳۷۸.

بازوندی، فرشاد، شهبازی، مهرداد (۱۳۹۳) نقش سرزندگی در ایجاد تصویر ذهنی شهروندان و میزان بهره گیری از فضای شهری، دو فصلنامه پژوهش های منظر شهر، سال اول، شماره ۱، ۴۳-۳۳.

بحرایی، حمید و کارگر، بهمن (۱۳۸۶) توسعه شهرنشینی و صنعت گردشگری در ایران (از مفهوم تا راهکار)، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران. پاشایی زاده، حسین (۱۳۸۶) نگاهی اجمالی به روش دلفی؛ پیک نور؛ سال ششم؛ شماره دوم؛ ۷۹-۶۳.

پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۴) راهنمای طراحی فضای شهری در ایران، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری تهران.

تقوایی، علی اکبر و معروفی، سکینه (۱۳۸۹) تاثیر فضاهای شهری بر ارتقاء کیفیت محیط با تاکید بر نقش مساجد، مقاله برگزیده همایش بین المللی مساجد، تهران.

تکمیل همایون، ناصر (۱۳۷۷) رویدادها و یادمان های تاریخی تهران، دفتر پژوهش های فرهنگی.

توسلی، محمود (۱۳۷۱) طراحی فضای شهری، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

حاج سید جواد، فربرز (۱۳۷۸) مسجد- مدرسه ها، مجموعه مقالات همایش مسجد، انتشارات دانشگاه هنر.

حسین نیا، نسترن، حقیقی، ملاح و متین عاشوری (۱۳۸۶) بررسی فضای شهری امامزاده صالح، تکیه و بازار سنتی تجریش، پروژه شناخت فضای شهری

استاد راهنما: دکتر مهرناز مولوی.

خستو، مریم، سعیدی رضوانی، نوید (۱۳۸۹) عوامل موثر بر سرزندگی فضای شهری، خلق یک فضای شهری سرزنده با تاکید بر مفهوم مرکز خرید پیاده، هویت شهر، ۴(۶)، ۶۳-۷۴.

کروبی، مهدی (۱۳۸۲) فرهنگ و گردشگری، فصلنامه مطالعات جهانگردی، شماره ۲.

کوزر، لوئیس (۱۳۸۷) زندگی و اندیشه بزرگان جامعه شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، انتشارات علمی، چاپ چهاردهم.

مرتضی، هشام (۱۳۸۷) اصول سنتی ساخت و ساز در اسلام، ترجمه ابوالفضل مشکینی و کیومرث حبیبی، انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.

مصطفوی، محمد تقی (۱۳۷۵) آثار تاریخی تهران: اماکن متبرکه، انجمن آثار ملی، تهران، تهران.

مظفری پور، نجمه (۱۳۹۳) شناسایی مولفه های تاثیرگذار بر منظر ورودی کاربری های تجاری و مذهبی بر ارتقا حس دعوت کنندگی، دوفصلنامه پژوهش های منظر شهر، سال اول، شماره ۱، ۲۴-۱۷.

موسوی، میرنجف و سلطانی، ناصر (۱۳۹۳) تحلیلی بر نقش گردشگری مذهبی در توسعه شهری؛ مطالعه موردی امام زاده جعفر(ع) یزد، مجله پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال پنجم، شماره ۱۸، ۹۴-۷۷.

مهرگان، نادر و دلیری، حسین (۱۳۸۹)، سرمایه اجتماعی یا سرمایه مذهبی، کدامیک برای اقتصاد مطلوب ترند؟، مجله معرفت اقتصادی، سال دوم، شماره دوم، ۷۲-۵۱.

نقدی، اسدالله و رضایی، فاطمه (۱۳۹۱) هجرت و تاثیرات آن بر شهرنشینی، همایش ملی هجرت امام رضا(ع) و هجرت تابعه و رویکرد تمدنی، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی همدان.

الویری، محسن (۱۳۸۵) مسجد الگوی جامعه دینی، مجموعه مقالات برگزیده سومین همایش هفته

جهانی مساجد (فروغ مسجد) سال ۱۳۸۵.

Brinckerhoff, Jackson John.1994, A Sense of Place, A Sense of Time, Yale University Press, New Haven and London

Cowan, Robert (2005), The dictionary of urbanism, street wise press.

Landry, Charles (2000), Urban vitality: New source of urban competitiveness, Prince Clause Fund Journal ARCWIS issue urban/urban hroes.

Lang, Trudi, An Overview of Four Futures Methodologies, [Online] Available: www. Futures.hawaii.edu/j7/LANG.htm1.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Autumn 2015

۱۵۷

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Autumn 2015

۱۵۸